

Достъп на земеделските производители от сектор „Плодове” до инвестиционно подпомагане

Доц. д-р ИВАН ПЕНОВ*

Доц. д-р ВАНЯ МАНОЛОВА**

*Аграрен Университет – Пловдив

**Институт по овощарство – Пловдив

E-mail: ipenov@au-plovdiv.bg; vanya_sm@abv.bg

Овощарството е важен подотрасъл на българското селското стопанство. Но през последните десетилетия приносът му в националната икономика намалява. Относителният дял на плодовете в брутната продукция на растениевъдството за десетгодишен период се е свил повече от двойно. Намалява и делът на плодовете в общия селскостопански износ. В сектора се формираха трайни негативни тенденции. Икономическата политика на страната в рамките на ОСП би трябвало да доведе до посрещане на предизвикателствата пред сектора. Мониторинговият доклад по изпълнение на ПРСС обаче констатира, че голяма част от средствата са използвани в сектор „Зърнопроизводство”, а сравнително малка част са усвоени от сектор „Плодове и зеленчуци”. Това би могло да доведе до деформиране на структурата на отрасъла, деформиране на пазарите на продукти и задълбочаване на проблемите в овощарството.

В настоящата статията е изследвано влиянието на характеристиките на стопанствата и земеделските производители, информацията и нагласите върху достъпа до инвестиционните мерки от ПРСС. За целта са интервюирани 50 производители на плодове от четири планови региона на страната. В изследването беше намерена статистическа подкрепа че, размерът на стопанството, информираността на производителите и увеличението в доходността на производството имат положителен ефект върху броя на проектите. Не намерихме обаче статистическа подкрепа, че специализацията, образованието, опитът и намеренията за разширяване имат положително влияние върху броя на проектите. Това поражда най-малко два интересни въпроса - 1) Защо след като има програми за подпомагане на овощарството, интервюираните разчитат основно на собствени средства?; и 2) Дали средствата по програмите достигат до тези, за които са предназначени?

Увод

Овощарството е важен подотрасъл на българското селско стопанство. Но през последните десетилетия приносът му в националната икономика намалява. Относителният дял на плодовете в брутната продукция на растениевъдството за десетгодишен период се сви повече от двойно и към 2011 г. е 6,5%. Намалява и делът на плодовете в общия селскостопански износ и през 2011 г. той е 2,22%. В сектора се формираха трайни негативни тенденции.

Националната политика, а впоследствие и Общата селскостопанска политика (ОСП) би трябвало да доведат до посрещане на предизвикателствата. Мониторинговият доклад по изпълнение на ПРСС (2010 г.) обаче констатира, че голяма част от средствата са използвани в сектор „Зърнопроизводство”, а сравни-

телно малка част са усвоени от сектор „Плодове и зеленчуци”. Това би могло да доведе до деформиране на структурата на отрасъла, деформиране на пазарите на продукти и задълбочаване на проблемите в овощарството.

Целта на настоящата статия е да се изследват факторите, които влияят върху инвестиционната активност на производителите на плодове и на тази база да се набележат мерки за посрещане на предизвикателствата в сектора. За постигане на тази цел е:

- Направен преглед на икономическата политиката в областта на овощарството;
- Разработена е методика на изследването и са интервюирани 50 производители на плодове от четири планови региона;
- Извършен е анализ на факторите, водещи до по-висока инвестиционна активност и достъп до проекти;

• Набелязани са препоръки за оптимизиране на политиката и бъдещите изследвания.

Статията представя резултати от изследователски проект на Институт по овощарство - Пловдив, който проучва ефектите от политиките и възможните решения за стабилизиране на сектора.

Икономическа политика в сектор „Плодове”

През последните десет години националната политика в овощарството се осъществява основно по линия на ДФ „Земеделие” - програма „Растениевъдство” 2002-2011 г., и чрез регионалните програми за развитие на земеделието: „Алтернативно земеделие в Родопите” 2005-2011 г.; „Развитие на земеделието в Северозападна България” за периода 2005-2011 г.; „Развитие на земеделието в Странджа-Сакар” 2005-2011 г.

По програма „Растениевъдство” са подпомогнати 393 проекта и кредитният ресурс е в размер 17 212 хил. лв. (табл. 1). Най-много проекти и най-голям кредитен ресурс е изразходван за създаване на ябълкови (87 бр. за 4 177 хил. лв.) и черешови насаждения (79 бр. за 4 252 хил. лв.). Най-много средства са отпуснати през 2006 г. - 4 551 хил. лв. Рязък спад във финансирането се наблюдава след 2007 г., което е свързано със стартирането на Програмата за развитие на селските райони (ПРСР).

По програма „Алтернативно земеделие в Родопите” са финансирани 19 проекта на обща стойност 2 829 хил. лева. И при тази програма най-голям е интересът към изграждане на черешови и ябълкови градини. По програма „Развитие на земеделието в Северозападна България” са подкрепени 22 овощарски проекта, но кредитният ресурс е по-малък - 1 161 хил. лева. Най-много средства са вложени в лешникови, вишневи и ябълкови насаждения. Подпомогнатите проекти по програмата „Развитие на земеделието в Странджа-Сакар” са 11 на брой, а кредитът възлиза на 1 295 хил. лв. В региона финансовият ресурс е използван основно за създаване на черешови насаждения. Данните показват, че интересът към регионалните програми не е голям и те нямат сериозен принос за развитие и подкрепа на овощарството. Общо по трите програми кредитният ресурс е 5 388 хил. лв., което е едва 30% от кредита, отпуснат по програмите на ДФ „Земеделие” в овощарството.

Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) си поставя три стратегически цели: 1) Развитие на конкурентоспособно земеделие; 2) Опазване на природните ресурси и защита на околната среда в селските райони; 3) Подобряване качеството на живот и разнообразяване на възможностите за заетост в селските райони. За постигането на тези цели програмата съдържа 3 основни и 2 допълнителни

Таблица 1. Финансирани проекти в овощарството преди и след присъединяването на България към ЕС
Table 1. Funded projects in the fruit growing before and after accession of Bulgaria to the EU

Програми Programs	Национални програми National programs		Регионални програми Regional programs					
	„Растениевъдство”		„Алтернативно земеделие в Родопите”		„Развитие на земеделието в Северозападна България”		„Развитие на земеделието в Странджа-Сакар”	
	Брой проекти Number	кредит, хил. лв. Credit, 1000 BGN	Брой проекти Number	кредит, хил. лв. Credit, 1000 BGN	Брой проекти Number	кредит, хил. лв. Credit, 1000 BGN	Брой проекти Number	кредит, хил. лв. Credit, 1000 BGN
Години/Years	2002-2006		2005-2006					
Проекти/Финансиране Projects/Funding	363	12 732	12	1 040	16	578	9	255
Години/Years	2007-2011		2007-2009					
Проекти/Финансиране Projects/Funding	30	4 480	7	1789	6	583	2	1040

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФ „Земеделие”.
Source: Own calculation on data of SF “Agriculture”.

оси. Към всяка ос са разработени мерки, които са отделни инструменти на аграрната политика. Инструментите на политиката, обаче, не работят автоматично, а техният ефект се реализира чрез действията на хората. Ако производителите намират мерките за трудни, тяхната мотивация за кандидатстване ще е ниска и инструментът може да няма ефект.

ПРСР бе посрещната с надежда и подчертан интерес от фермерите, в т. ч. и плодотворителите. Междинната оценка на програмата през 2010 г., обаче, установи, че преобладават одобрените проекти от сектор „Полски култури”, особено по Мярка 112 „Млад фермер” и Мярка 121 „Модернизиране на земеделски стопанства”, което показва небалансирано усвояване на средствата по програмата.¹ Годишният доклад за изпълнение на програмата в периода Януари 2011 г. - Декември 2011 г. дава по-благоприятна картина: преобладаващата част от младите фермери се занимават основно с градинарство - 31%, овощни насаждения - 28%, и по-малко с полски култури (16%).²

Интересът към инвестиции в сектор „Плодове и зеленчуци” през 2011 г. е висок. Доказателство са подадените 170 проекта по Мерки „Млад фермер” и „Полупазарни стопанства”, като сумата на заявената субсидия е близо 14 мил. евро и надхвърля с 40% бюджета на този прием. Има реална опасност от отхвърляне на проекти, поради недостиг на бюджет. По-големи възможности за инвестиции предоставя Мярка 121 „Модернизиране на земеделски стопанства” и отново най-облагодетелстван е сектор „Полски култури”, а на трайните насаждения се падат само 4% от одобрените публични разходи и 3% от платените средства по проекти. През 2011 г. са приемани проекти само по гарантираните бюджети - за сектор „Плодове и зеленчуци” и кандидати с одобрени проекти по Мерки 112 и 141, като гарантираният бюджет е около 10 мил. евро. Реализирани са по-малки проекти, основно за закупуване на техника - средно за около 80

¹ Текуща и междинна оценка на ПРСР 2007-2009, Agrotec SpA, декември 2010.

² Годишен доклад за изпълнението на Програмата за развитие на селските райони (2007-2013) в Република България в периода 1 Януари 2011 г. - 31 Декември 2011 г.

хил. евро. В предишна публикация (Манолова и др., 2013) дискутирахме част от констатираните предизвикателствата в сектора и дадохме препоръки за преодоляването им.

Големият брой дребни земеделски производствени структури в плодотворителството определя важността на Мярка 141 „Полупазарни стопанства”. През 2011 г. има подчертано засилен интерес към мярката. Подадените заявления са 2 284 бр.: 2,5 пъти повече от предходната 2010 г., със стойност на публичните разходи 17 130 хил. евро. Подкрепени са основно дребни стопанства - до 5 ха (87%), следвани от стопанства от 5-10 ха (9%) и над 10 ха 4%.

Котева и др. (2009) считат, че не може да се очаква само мерките и механизмите на ОСП да повлияят позитивно върху развитието на селското стопанство и, че за някои сектори, в т. ч. овощарството, ще е необходима допълнителна държавна подкрепа. Според Котева и Анастасова-Чопева (2011) делът на полупазарните стопанства с трайни насаждения, които в резултат от получената подкрепа ще станат икономически жизнеспособни, е само 2,2%. Тази теза се подкрепя и от проучване на Анастасова-Чопева, (2010) която твърди, че, при равни други условия, увеличаване с 1% на инвестициите в основен капитал води до нарастване на брутната продукция с 0,2%. Мишев и др. препоръчват три групи мерки за стимулиране развитието на полупазарните стопанства: ускорено развитие на селските райони; подобряване на пенсионната и социална система; поддържане на добра обща икономическа конюнктура; усъвършенстване на твърдата инфраструктура и информационните услуги. При осигуряване на тези условия около 1/3 от полупазарните стопанства имат потенциал да се превърнат в пазарноориентирани.

Достъпът до средствата по европейските и националните програми на земеделските производители зависи от няколко групи фактори: характеристиките на стопанствата; характеристиките на производителите; информираността; нагласите на производителите. По-големите стопанства разполагат с по-голям финансов ресурс, който е необходим за осъществяване на проектите. Освен това, специализираните и ус-

тановените стопанства, където доходът от земеделие е основен за семействата, биха имали по-голям интерес да инвестират в производството. Разработването и изпълнението на проекти изисква и по-висока квалификация на фермера. За разлика от плащанията на единица площ, където производителят трябва само да покаже, че има право на това подпомагане, то при мерките от ПРСС, за да се получи подпомагането, е необходимо да се разработи и изпълни бизнес план. Поради това би могло да се очаква, че производителите с по-високо образование и по-голям опит ще имат повече проекти. Опитът и възрастта често са свързани, но хората близо до пенсионна възраст, при нормални условия, биха поели по-малки рискове. За да могат земеделските производители да кандидатстват по мерките на ПРСС, първото условие е те да бъдат информирани и да познават политиката в сектора. Информiranостта може да се постигне чрез търсене на информация и ползване на консултантски услуги. Освен това, търсенето на средства за инвестиране зависи от намеренията за разширяване на производството и тренда в доходността на бизнеса.

От гореизложеното можем да формулираме 10 хипотези относно влиянието на характеристиката на стопанствата и производителите, информiranостта и нагласите върху успешно реализираните проекти. Хипотезите са представени в табл. 6.

Методика на изследването

За да изследваме хипотезите, проведехме анкетно проучване на 50 производители на плодове от четири (ЮЦ, ЮИ, СИ и СЦ) планови региона на България. Преобладаващата част от анкетираните (90%) са от двата основни региона за производство на плодове - Южен централен и Югоизточен. Анкетираните са подбрани на случаен принцип. Хипотезите са тествани с помощта на регресионен модел, при който броят проекти, които земеделският производител е спечелил, е функция на (1) характеристиките на стопанствата; (2) характеристиките на производителите; (3) информiranостта; и (4) нагласите на производителите и реалностите.

Бр. проекти = f (характеристиките на стопанствата; характеристиките на производителите; информiranостта; нагласите на производителите и реалностите)

Показателите за характеризиране на стопанствата, използвани в изследването, са (1) площите, заети с трайни насаждения, измерени в декари; (2) специализацията на стопанствата, измерена като процент на трайните насаждения от общата площ на фермата; (3) ролята на доходите от земеделието за селскостопанския производител (табл. 3). Третият показател е конструиран с помощта на клъстерен анализ. Изследваните стопанства бяха разделени на 3 групи. В първата група са включени дребни овощари, с малък дял на дохода от земеделие и влизащи в бизнеса (10 стопанства). Втората група е доминирана от среден по размер специализирани овощари, при които земеделието е основен източник на доходи (23 стопанства). В третата група влизат неспециализирани големи, средни и малки производители, диверсифициращи производството си (16 стопанства).

Показателите, характеризиращи производителя, използвани в изследването са: (1) ниво на образование, измерено чрез скала от 1 (по-ниско от основно) до 6 (висше селскостопанско); (2) възраст на производителя, измерена в години; (3) опит в овощарството, измерен също в години. Показателите, характеризиращи информiranостта на производителите, са: (1) ниво на познаване на политиката, измерено със скала от 0 (не съм запознат) до 2 (добре съм запознат); (2) Ползване на консултантски услуги, дефинирана като дихотомна променлива: 0 (не ползва услуги) и 1 (ползва услуги). Нагласите на земеделските производители са измерени чрез: (1) намерение за разширяване на производството - дихотомна променлива; (2) изменението на доходите, измерено чрез скала от 1 до 4.

Резултати от изследването

Финансиране и проекти

За повечето фермери - 96% (48 бр.), собствените средства са от първостепенна важност за развитие на бизнеса, но нараства и ролята на

Програмата за развитие на селските райони. За 36% (18 бр.) тя е източник с много важно значение. Едва за 12% от производителите (9 бр.) кредитите от търговските банки са с голямо значение за осигуряване на финансов ресурс. Масово фермерите не могат да си позволят кредити от търговски банки, заради високи лихви, непосилни ипотекы. Те ползват основно краткосрочни кредити за оборотни средства, чийто размер обикновено е до 5 хил. лв. Предприемствените програми са определени от интервюираните с най-ниска степен на важност, което подкрепя тезата, че тези програми не изпълниха предназначението си да съдей-

стват за създаване на конкурентоспособни стопанства в плодотрошването.

Характеристика на стопанствата

Средният размер на изследваните стопанства е 100 декара, като площта варира от 1 до 2 900 декара (табл. 4), 25 от стопанствата са до 30 декара, 17 обработват от 30 до 100 декара, и 13 са над 100 декара. Наблюдаваните стопанства основно обработват собствена земя, но част от земята е наета с дългосрочни договори. Около 64% от земята е заета с овощни култури. Най-много стопанства отглеждат ябълки, следвани от стопанства с праскови, черешы и сливы. За да поддържат и/или разширяват производството, фермерите създават нови насаждения, в които предпочитани са черешите и сливите, и същевременно се наблюдава отдръпване от отглеждането на ябълки. Интерес има и към орехоп-

Таблица 2. Дефиниция на променливите
Table 2. Definition of variables

Име на променливата Variables	Дефиниция Definition	Мярка Measure	Влияние Impact
Проекти Projects	Брой инвестиционни проекти на фермера Number of investment projects of farmers	Брой Number	
Характеристика на стопанствата/Characteristics of farms			
Площ Area	Площи заети с трайни насаждения Area under permanent crops	дка da	+
Специализация Specialization	Процент на трайните насаждения от общата площ на фермата Percentage of perennials of the total area of the farm	%	+
D - клъстер 2 D - cluster 2	Принадлежност към 2-ри клъстер Membership of 2 cluster	0/1	+
Характеристика на производителя/Characteristics of producer			
Образование Education	Ниво на образование Level of education	1-6	+
Възраст Age	Възраст на фермера Age of farmer	години years	+/-
Опит в овощарството Experience in fruit growing	Години отглеждане на трайни насаждения Years growing perennials	години years	+
Информираност/Awareness			
Познаване на политиката Knowledge of the policy	Ниво на познаване на политиките в сектора Level of knowledge of policies in the sector	0-2	+
D - Консултантски услуги D - advisory services	Ползване на консултантски услуги Use of advisory services	0/1	+
Нагласу/реалности/Perceptions/realities			
Доходи след 2007 г. Incomes after 2007	Изменение на доходите след 2007 г. Change in income since 2007	1-4	+
D - Разширяване D - Expansion	Намерение за разширяване на производството Intention to expand production	0/1	+

Източник: Собствени дефиниции.
Source: Own definitions.

лодните видове - орехи, бадем, лешник. Европейската политика стимулира създаването на насаждения от тези видове. Те са подходящи и за биологично отглеждане. Повечето производители създават градините си поетапно, като ползват собствени средства и реинвестират получената през годините печалба.

Характеристика на производителите

Образователното равнище на производителите е високо - средно и висше, но в голяма част от случаите, то не е свързано със земеделието. Само 28% имат селскостопанско образование. Производителите в извадката са в активна трудова възраст - средно 45 г. Най-младият е на 28 г., а най-възрастният на 71 г. До 54 г. са 76% от производителите, което е предпоставка за дългосрочна ангажираност и отговорно отношение към работата. Половината от производители са с опит до 8 г., от 9 до 15 г. са 30% и с повече от 16 години са 20%.

Информираност

Около 22% от интервюираните производители не са запознати с политиката в сек-

тор „Плодове и зеленчуци“, 40% са запознати, а 38% смятат, че познават добре политиката в сектора. На консултантска помощ при управление на стопанството си разчитат 75% (38 бр.) от фермерите. Останалите 25% (13 бр.) не ползват такава или са ползвали в началото на производствената си кариера, но вече се справят сами. Най-често се търсят консултации от службите за съвети в земеделието 36% (18 бр.) относно изготвяне на бизнес планове по ПРСС. По технологични въпроси фермерите се обръщат към институти, университети и други експерти. Повечето производители ползват няколко институции за съвети: най-много производители 52% (26 бр.) се консултират относно проблемите при борбата с болестите и неприятелите. Други 40% (20 бр.) фермери търсят консултантска помощ при избора на подходящите сортове, при създаване на насажденията, и осигуряване на оптимален хранителен режим на градините. Помощ при изготвяне на документи за кандидатстване за подпомагане ползват 34% (17 бр.) фермери.

Таблица 3. Deskриптивна статистика на променливите
Table 3. Descriptive statistics of variables

Показатели Indicators	Проекти Projects	Характеристика на фермата Characteristics of farm			Характеристика на фермера Characteristics of producer			Информираност Awareness		Нагласи, реалности Perceptions, realities	
		Площ Area	Специализация Specialization	D - клъстер 2 D - cluster 2	Образование Education	Възраст Age	Опит Experience	Познаване на политиката Knowledge of the policy	D - Конс. Услуги D - advisory services	Доходи след 2007 г. Incomes after 2007	D - Разширяване D - Expansions
Средно Mean	0,74	101,89	63,80	0,46	4,32	44,84	10,68	1,16	0,58	2,12	0,54
Станд. грешка St. Error	0,11	58,23	5,39	0,07	0,19	1,79	1,31	0,11	0,07	0,13	0,07
Ст. отклонен. St. Deviation	0,78	411,77	38,08	0,50	1,35	12,66	9,23	0,77	0,50	0,92	0,50
Промяна Sam.Variance	0,60	169553,79	1450,33	0,25	1,81	160,30	85,24	0,59	0,25	0,84	0,25
Минимум Minimum	0,00	1,00	0,00	0,00	2,00	28,00	1,00	0,00	0,00	1,00	0,00
Максимум Maximum	3,00	2 920,00	100,00	1,00	6,00	71,00	50,00	2,00	1,00	4,00	1,00
Преброяване Count	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00

Източник: Изчисления въз основа на собствено анкетно проучване.
Source: Calculated on the base of own survey.

Нагласи/Реалности

Въпреки многото трудности, 28 производителя възнамеряват да разширяват производството. Може да се предположи, че те имат положителни нагласи за развитието на сектора в перспектива. Анкетиранияте са умерени оптимисти относно бъдещето на сектора - 29 бр. вярват, че има известни перспективи пред овощарството, 10 бр. определят перспективите като добри. Песимисти за бъдещето на сектора са 6 производители. Положителните нагласи преобладават над негативните. Доходите на земеделските производители след 2007 г. са нараснали само при 14 бр. от производителите. Останалите 36 бр. имат намаление или запазване равнището на доходите.

От корелационната матрица (табл. 4) се вижда, че връзката между броя на проектите и променливите: площ, образование, познаване на политиката, ползване на консултантски услуги, доходите след 2007 г. и намеренията за разширяване е позитивна. Връзката между броя на проектите с нивото на специализация, принадлежността към клъстер 2, възрастта на производителя и опита в овощарството е отрицателна.

Резултатите от регресионния анализ са показани в табл. 5. Коефициентите пред променливите за размера на площта, познаването на

политиката, ползването на консултантски услуги и доходите след 2007 г. са статистически значими и с очаквания положителен знак. Това означава, че намираме статистическа подкрепа на хипотези 1, 7, 8 и 9. По-големите стопанства, запознати с политиката в сектора, ползващи консултантски услуги и при които доходите се увеличават, имат повече проекти.

Коефициентите пред променливите за специализация - принадлежност към клъстер 2, образованието, възрастта, опитът и намерението за разширяване, са статистически незначими. Това означава, че не намираме статистическа подкрепа на хипотези 2, 3, 4, 5, 6 и 10. Специализираните стопанства, стопанствата, навлезли сериозно в бизнеса, по-високото образование и опитът, намеренията за разширяване, не водят до повече инвестиционни проекти. По-високата възраст не е непременно свързана с по-малко проекти. Интересното в случая е, че коефициентите пред принадлежността към клъстер 2, образованието и опитът са не само статистически незначими, но имат и обратен на предполагаемия знак. Коеето означава че, ако бяха статистически значими, те биха имали негативен ефект върху броя на проектите.

Горните резултати могат да наведат на мисълта, че основно за достъпа до подпомагане

Таблица 4. Корелационна матрица
Table 4. Correlation matrix

№	Променливи/Variables	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Проекти/Projects	1,00										
2	Площ/Area	0,45	1,00									
3	Специализация/Specialization	-0,18	-0,18	1,00								
4	D - клъстер 2/D - cluster 2	-0,11	-0,06	0,54	1,00							
5	Образование/Education	0,06	-0,12	-0,23	-0,13	1,00						
6	Възраст/Age	-0,18	0,02	0,01	0,15	0,36	1,00					
7	Опит в овощарството Experience in fruitgrowing	-0,28	-0,08	-0,05	0,11	0,27	0,62	1,00				
8	Познаване на политиката Knowledge in politics	0,72	0,20	-0,10	0,07	0,05	-0,28	-0,34	1,00			
9	D - Консултантски услуги D - Advisory service	0,55	0,18	0,03	0,13	-0,01	-0,16	0,02	0,50	1,00		
10	Доходи след 2007 г. Incomes after 2007	0,42	0,15	-0,22	-0,12	0,02	0,03	-0,09	0,12	0,20	1,00	
11	D - Разширяване/D - Expansion	0,26	0,10	-0,15	-0,19	-0,11	-0,57	-0,36	0,14	0,11	0,12	1,00

Източник: Собствено изследване.

Source: Own research.

Таблица 5. Влияние на променливите върху броя на финансираните проекти
Table 5. Influence of variables on the number of funded projects

Показатели/Indicators	Coefficients	St. Error	t Stat	P-value
Константа/Constant	-1,0787*	0,4209	-2,5629	0,0144
Характеристика на фермата				
Площ/Area	0,0005	0,0002	3,0465	0,0041
Специализация/Specialization	0,0015	0,0020	0,7104	0,4817
D - клъстер 2/D - membership to cluster 2	-0,2155	0,1499	-1,4376	0,1585
Характеристика на фермера				
Образование/Education	0,0329	0,0525	0,6268	0,5344
Възраст/Age	0,0075	0,0078	0,9631	0,3414
Опит/Experience	-0,0072	0,0093	-0,7669	0,4478
Информираност				
Познаване на политиката Knowledge of the policy	0,5417*	0,1046	5,1772	0,0000
D - Консултантски услуги D - Advisory service	0,3374*	0,1539	2,1923	0,0344
Нагласи				
Доходи след 2007 г. Income after 2007	0,2053*	0,0711	2,8878	0,0063
D - Разширяване/D - expansion	0,2111	0,1509	1,3988	0,1698

Adj. R Square = 0,71

$F = 12,83$; * Статистически значима променлива/Statistically significant variable

Източник: Собствено изследване.

Source: Own research.

по ПРСС значение имат размерът на стопанството, информираността и доходите от бизнеса, а опитът, образованието и намеренията за разширяване са без значение. Въпреки че не намираме статистическо потвърждение на влиянието на опита и образованието, ние считаме, че тези фактори са важни за подготовката и още повече за изпълнението на проектите по ПРСС. Данните от изследването показват, че образователното ниво на интервюираните е сравнително високо, но при голяма част от тях то не е свързано със земеделието. Това означава, че производителите са придобили знанията и уменията си чрез самоусъвършенстване и практика, което би засилило ролята на опита, но и той е статистически незначим. Статистически незначим и с отрицателен знак е коефициентът пред променливата принадлежност към клъстер 2. Както бе споменато по-горе, в този клъстер влизат средни по размер специализирани овощари, при които земеделието е основен източник на доходи (23 стопанства). Изглежда, че този тип стопанства имат по-малко проекти от останалите.

Изводи и препоръки

В настоящата статията е изследвано влиянието на характеристиките на стопанствата и земеделските производители, информацията и нагласите върху достъпа до инвестиционните мерки от програмите за подпомагане на плодпроизводството. За целта бяха интервюирани 50 производители на плодове от четири планови региона на страната. В изследването беше намерена статистическа подкрепа, че размерът на стопанството, информираността на производителите и увеличението в доходността на производството имат положителен ефект върху броя на проектите (табл. 6). Не намерихме обаче статистическа подкрепа, че специализацията, образованието, опитът и намеренията за разширяване имат положително влияние върху броя на проектите.

Данните, събрани по време на изследването, показват, че значителна част от интервюираните разчитат основно на собствени средства за финансиране на производството и разширяването. Ролята на програмите на фонд „Земеделие” и ПРСС в тази насока е оцене-

Таблица 6. Резултати от тестването на хипотезите
Table 6. Results from the testing of hypotheses

	Хипотези/Hypotheses	Тест/Test
Характеристика на стопанствата/Characteristics of farms		
Н 1:	По-големите стопанства имат повече проекти от по-малките. Larger farms have more projects than smaller.	Потвърдена Supported
Н 2:	Специализираните стопанства имат повече проекти от по-малко специализираните. Specialized farms have more projects than less specialized.	Непотвърдена Not supported
Н 3:	Стопанствата, които са навлезли сериозно в бизнеса, имат повече проекти от останалите стопанства. / Incumbent farms have more projects than other farms.	Непотвърдена Not supported
Характеристика на производителя/Characteristics of producer		
Н 4:	По-високото образование на селскостопанския производител предполага повече проекти. / The higher farmers education is the more projects he has.	Непотвърдена Not supported
Н 5:	По-голямата възраст на производителя води до по-ниска инвестиционна активност и по-малко проекти. / The higher age of producer is, less projects he has.	Непотвърдена Not supported
Н 6:	По-големият опит в овощарството предполага по-висока инвестиционна активност и повече проекти. / Larger experience in horticulture supposes higher investment activity and more projects.	Непотвърдена Not supported
Информираност/Awareness		
Н 7:	По-доброто познаване на политика в сектора води до по-висока инвестиционна активност и повече проекти. / Better knowledge of the sector policy leads to higher investment activity and more projects.	Потвърдена Supported
Н 8:	Ползването на консултантски услуги подпомага дейностите на производителите и води до повече проекти. / The use of advisory services lead to more projects.	Потвърдена Supported
Нагласи, реалности/Perceptions, realities		
Н 9:	По-високите доходи от производството водят до по-висока инвестиционна активност и по-голям брой проекти. / Higher incomes from production leads to higher investment activity and larger number of projects.	Потвърдена Supported
Н10:	Намерението за разширяване на производството предполага по-голям брой проекти. / Intention to expand production is related to more projects	Непотвърдена Not supported

Източник: Собствено изследване.
Source: Own research.

но сравнително ниско. Това поражда най малко два интересни въпроса - 1) Защо след като има програми за подпомагане, интервюираните разчитат основно на собствени средства?; 2) Дали средствата по програмите достигат до тези, за които са предназначени? От резултатите на настоящото изследване могат да се извлекат следните препоръки за политиката в областта на овощарството.

Достъпът до информация и консултантски услуги имат важно значение за усвояването на средствата по ПРСС. Понастоящем консултантски услуги се предоставят от службите за съвети в земеделието, научните институти и университетите, НПО и независими експерти. По наше наблюдение службите за съвети в земеделието не са осигурени с нужните финансови, технически и човешки ресурси, за да посрещнат растящите нужди на земеделските производители, свързани с кан-

дидатстването и изпълнението на инвестиционни проекти.

Не е развита и системата за консултантски услуги, предоставяни от научните институти и университетите. В повечето случаи в тези институции консултациите се предоставят от отделни научни работници и не са пряко свързани с общата политика на тези организации и критериите за растеж на кадрите в тях. НПО разполагат с ограничен достъп до финансови ресурси, а в повечето случаи те подпомагат дребни земеделски стопанства и изолирани общности с ниски доходи, които нямат възможност да заплащат за консултантска подкрепа. Независимите експерти работят на пазарен принцип и основно подпомагат само платежоспособните земеделски производители.

На гореизложените предизвикателства може да се отговори чрез: 1) по-пълно развитие

на службите за съвети в земеделието (това изисква допълнителен финансов ресурс); 2) достъп на висшите училища и научните институти до мерките за финансиране на консултантски услуги (това изисква преразпределение на наличния финансов ресурс и организационно реструктуриране на тези институции); 3) включване в критериите за растеж на кадрите в научните институти и университетите извършването на консултантска дейност, насочена към производителите и НПО (това не изисква допълнителен ресурс, а промяна в правилниците за оценка на кадрите); 4) разработване на мерки за подкрепа на дейностите на НПО (това изисква преразпределение на наличния финансов ресурс); 5) обвързване на обучителните курсове по ПРСС с нуждите на производителите (не изисква допълнителен финансов ресурс, а само разработване на програмите, насочени към подготовка на бизнес планове и, още по-важно, обучение за процеса на отчитане).

Настоящата работа дава добра картина на факторите, които водят до по-добър достъп до инвестиционните мерки. Както беше отбелязано по-горе, тези мерки не действат автоматично, а чрез действията на хората. В тази връзка интересно би било да се изследват позадълбочено: 1) оценката на производителите за програмите на фонд „Земеделие” и ПРСС; 2) регионалните различия при проектите. Отговорите на тези въпроси ще дадат ценна информация относно оптимизиране на процедурите за кандидатстване и изпълнение на проектите.

Наред с направените изводи и препоръки, настоящото изследване поставя и редица нови въпроси, които могат да се вземат предвид в бъдещи изследвания. Първо, размерът на стопанството в изследването е дефинирано с декарите трайни насаждения, които то отглежда. В литературата съществуват различни критерии за определяне на размера, декари, икономически единици и др. Икономическите единици дават възможност да се изследват и неспециализираните стопанства, които отглеждат няколко култури. Интересно е да се види какви биха били резултатите,

ако се използва и друга мярка за размера на стопанството. Второ, опитът бе измерен като години, през които производителят се е занимавал с овощарство, а образованието по-скала от 1 до 6 в зависимост от нивото (основно - висше). Опитът обаче не е функция само на годините, а образованието не е само функция от нивото. Може също да предположим, че при равни други условия по-високото образование предполага и по-бързо натрупване на опит. Подобряването на измерителите за опита и образованието и тяхното взаимодействие би допринесло за подобряване на резултатите.

ЛИТЕРАТУРА

Анастасова-Чопева, М. 2010. Използване на получените резултати от приложението на метода на производствената функция в социално-икономическа устойчивост на полупазарните стопанства”, Научен проект, ИАИ, ССА, С.

Котева, Н., М. Анастасова-Чопева. 2011. Ролята на малките земеделски стопанства в условията на евроинтеграция. Икономика и управление на селското стопанство, № 5, с. 33-43

Котева, Н., Х. Башев, М. Рисина и М. Младенова. 2009. Оценка на въздействието на ОСП на ЕС върху земеделските стопанства. Икономика и управление на селското стопанство, № 3, с. 16-25

Манолова, В., И. Пенев, К. Колев, А. Живондов, М. Господинова, З. Ранкова, С. Гандев, С. Попов, М. Николова. 2013. Предизвикателства и очаквания на производителите на плодове - резултати от изследователски проект - под печат.

Мишев, П., Н. Иванова, Н. Щерев и Х. Харизанова. Състояние и перспективи за развитие на полупазарните стопанства в България. <http://research.unwe.bg/br17/1.pdf>

Годишен доклад за изпълнението на Програмата за развитие на селските райони (2007-2013) в Република България, в периода 1 Януари 2011 г. - 31 Декември 2011 г. (в съответствие с Чл. 82(2) от Регламент (ЕО) No 1698/2005).

Министерство на земеделието и храните. Аграрни доклади, 2003-2012.

Agrotec SpA. 2010. Текуща и междинна оценка на ПРСР 2007-2009, декември 2010.

Access of Agricultural Producers from the Fruit Growing Sector to Investment Assistance

I. PENOV*, V. MANOLOVA**

*Agricultural University – Plovdiv

**Fruit Growing Institute – Plovdiv

(Summary)

Horticulture is an important sub-sector of Bulgarian agriculture. But in recent decades, its contribution to the national economy decreased. The share of the fruits' proportion in the gross crops' output for the last ten years has shrunk more than doubled. The share of the fruits' proportion in total agricultural exports' also decreased. There are persistent negative trends in the sector. Economic policy of the country, within the frame of CAP, should meet the challenges facing the sector. Monitoring report on the implementation of RDP of Bulgaria, however, found that most of the resources are allocated to the cereal sector, and relatively few have been used by the fruit and

vegetable sector. This could lead to distortion of the crop structure of the sector, market prices and deepening the problems in horticulture.

In the present article, we analyze the importance of: 1) farms' characteristics; 2) farmers' experience and education; 3) access to information and 4) farmers attitudes on the access to investment measures of the Bulgarian RDP. For this purpose interviews were conducted among 50 fruit producers from four planning regions of the country. The study found statistical support that size, the access to information and consultancy the increase in profitability have a positive effect on the number of projects. However, we did not find statistical support that specialization, education; experience and plans for expansion have a positive impact on the number of projects. This raises at least two interesting issues - 1) Why when there are programs to help horticulture respondents rely primarily on their own resources?, and 2) Whether the programs reach those for whom they are intended?

Key words: Bulgaria, fruit growing farms, national police, CAP, effects, awareness, perceptions, realities

Статията е постъпила в редакцията на 4.X.2013 г.